

Danmark-Norge var helt fram til 1814 et teokrati – et samfunn der monarkens styre var Guds styre. Mange av datidens prekenere ble trykt og kan leses i dag. (Foto: Digitalt Museum, CC NC-BY-SA 4.0)

Norge ble kontrollert fra prekestolen

Norge var i dansketiden et totalitært samfunn, der prestenes forkyning ble nøye regissert av sentralmakten.

Bård Amundsen
journalist

25.11 2014 05:00

I mange hundre år av vårt lands historie var prekenene det viktigste instrumentet statsmakten brukte for å kontrollere folket, mener Øystein Lydik Idsø Viken.

Han mener at tidligere historieskriving om dansketida har lagt for stor vekt på det skriftlige materialet en liten by-elite etterlot seg.

Viken bygger i stedet sin ferske doktorgrad på et helt annet kildemateriale: prekenere holdt i by og bygd i Norge på 1700-tallet.

– Men full kontroll med folket hadde nok ikke staten og prestene likevel. Når det kom til det moralske, fikk de ikke alltid gjennomslag.

– Folket ble for eksempel fortalt at de kom til helvete om de bannet.

Men banne gjorde de.

Kritikk av historieforskning

Historikeren ved Institutt for arkeologi, konservering og historie på Universitetet i Oslo mener at norske historikere før ham, har oversett viktige deler ved helhetsbildet når de har overlatt forskningen på prestene og deres forkynnelse til teologene.

– Slik har vi historikere gått glipp av viktige kilder.

– Norske historikere som har studert 1700-tallet har vært mest opptatt av hvordan den sekulære staten vokste fram, konstaterer Viken.

– Men for den klart største delen av folket i Norge og Danmark på den tiden, var budskapet de fikk høre fra prekestolen det absolutt viktigste.

[Cookies på forskning.no](#)

Nettløsning: [Ramsalt Media](#)

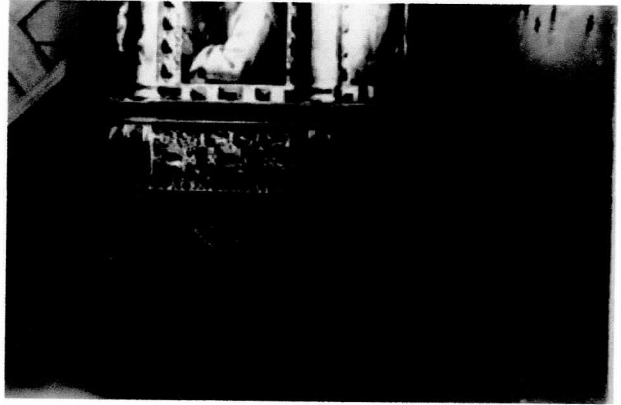
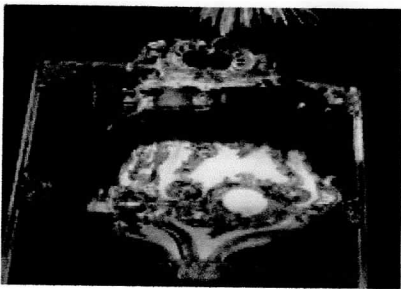
Samfunnet blir viktig, ikke bare kongens suverenitet.

"Du skal ikke tørste etter din fiendes blod," er en oppfordring folket nå får høre fra prekestolen. Det kan med velvilje kanskje tolkes som en utfordring mot den dansk-norske kongens krigsmakt.

Men vi kan bare spekulere i om ordene faktisk ble tolket slik av noen av dem som satt på seteradene foran prekestolen.

Et totalitært samfunn

Viken forteller at prestene i dansketiden var statsmaktens propagandaapparat.

Prestene og prekestolen deres var det viktigste mediet på 1600- og 1700-tallet. Derfra hamret man hele tiden inn en politisk skjønning med gudelig forsvar av kongemakten. Her prekestolen i Røldal kirke. (Bilde: Norsk Folkemuseum / DigitaltMuseum)

- Prestene var pålagt å forsvare kongen og statsmakten med hud og hår.
- Prekenene de holdt var ofte basert på ferdigskrevne taler gitt til dem av staten. Den daglige forkyntingen ble nøye regissert av sentralmakten.

Prestene var også en del av rettsapparatet, og de ble satt til å straffe handlinger på vegne av kongemakten. De skulle straffe det som myndighetene ikke klarte å få bukt med «*via sedvanleg rettergang*».

Om ikke kongemaktens kontroll med folket – via de norske prestene – var total, så var iallfall budskapet de forkynte, preget av et mål om å utøve full kontroll med folket.

Prekenene hadde som mål å skape en ikke-kritisk holdning til staten og myndighetene.

Det gjør at Viken mener det er riktig å kalle Danmark-Norge på 1600- og 1700-tallet et totalitært samfunn.

Folket var kongens barn

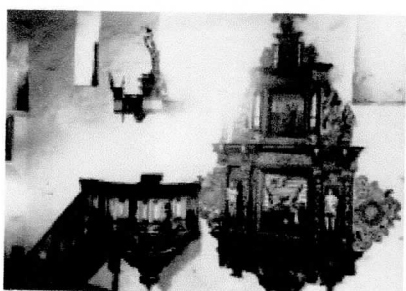
Men når 1600-tallet går mot slutten, endres den politiske indoktrineringen fra prekestolen. Da kommer det i tillegg følelser og inderlighet inn prestenes prekener, ifølge Viken.

Det var på denne tiden Kirken oppdaget individet. Og individet måtte ansvarliggjøres.

Også synet på kongemakten endrer seg. Kongen er ikke lenger den samme ufeilbarlige "far for folket". Og folket er ikke bare "kongens barn".

– Folket er ikke lenger kun kongemaktens eiendom. De blir subjekter. Den bibelske metaforen som da tas i bruk er "får", forteller Viken.

– Og flokken med får styrer kongen i kraft av at han er "gjeteren".

Det var ingen opposisjon

Samfunnsendringer til tross, Viken finner ingen som helst spor av opposisjon i prekenene han har lest fra denne tiden.

Han finner ingenting som peker fram mot det nye prinsippet om folkesuvereniteten som kommer i 1814.

– Skulle det være noe, så må det bli dette at prestene går fra å karakterisere folket som en barneflokk til å omtale dem som medborgere.

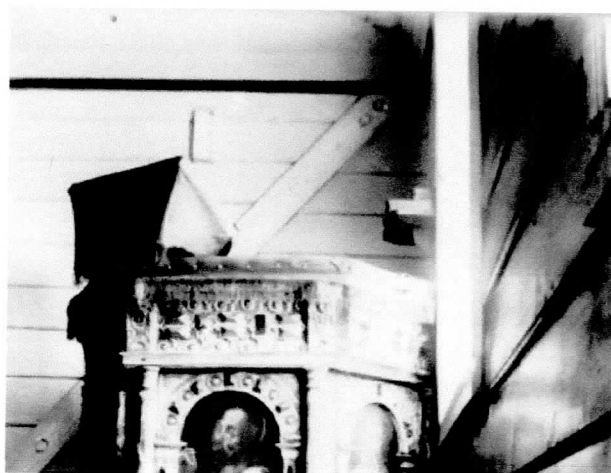
Dette er helt i tråd med tidens mer rasjonalistiske samfunnssyn fra midten av 1700-tallet. Fra å være kongens eiendom, har folket blitt noe mer: de er en ressurs.

I prekenen heretter leser Viken at når nordmenn blir oppfordret til å være klar til å slåss mot svenskene i krig, så skal de ikke lenger bare slåss for kongen, men også for å forsvare hverandre.

Fra Det gamle testamentet til Det nye testamentet

– Prekenene går fra å være gammeltestamentlige til å bli mer nytestamentlige, sier Viken.

Utover på 1700-tallet ser jeg tydelig at brorskapideene i Det nye testamentet blir vektlagt.

Prekener var politikk

Mange slike prekener finnes nedskrevet. Drøye 100 av dem har Viken lest seg gjennom og analysert.

Prestenes ord har han deretter satt inn i en politisk sammenheng.

– Religionen var på den tiden det viktigste grunnlaget for kongemakten. Kristendommen ble brukt til å legitimere kongens makt.

– Prekenene var i tillegg datidens media. Det var gjennom prestenes ord at folk fikk kunnskap om verden rundt seg. Slik var det til langt ut på 1800-tallet, forteller Viken.

Det er i prestenes prekener og daglige forkynnelse vi bør lete, om vi vil forstå hva som foregikk, mener Viken.

Sharia-lovgivning på norsk

I prekenene fra denne tiden finner Viken et langt mindre liberalt samfunnssyn enn historikere før ham har funnet i andre kilder fra samme tid.

– I norske prekener fra 1700-tallet lever teokratiet i høy grad videre. Kongemakten i Danmark-Norge er identisk med gudemakten. Så sent som i 1814 ble Christian Fredrik av prestene kalt "konge av Guds nåde."

Samtidig finner Viken, i prekener fra tidlig 1700-tall og fram til ut på 1800-tallet, klare spor av et samfunn i utvikling.

– På 1600-tallet hadde prestene gjerne brukt Bibelens kong David for å forklare det norske folk hvordan samfunnet deres fungerte. Kongen i København var David og menneskene i Norge var hans barn. Dette bildet forsto folk godt på den tiden.

Lowerket sa at prestene skulle «*formane deris Tilhørere at frygte Gud og ære Kongen*».

Dette er også et bibelord hentet fra Første Peters brev 2,17. Slik ble altså bibelord ført rett inn i norske lover.

Dette var sharia-lovgivning på norsk.